

Motståndare till byggandet av ett Nobel Center på Blasieholmen samlas utanför Stockholms stadshus. Nobel Center är ett exempel där klagorätten kan antas ha haft betydelse för utgången.

Kulturmiljöorganisationer med rätt att klaga

Sverige har, genom att skriva under flera olika internationella avtal, åtagit sig att skydda vårt kulturarv för nuvarande och kommande generationer. I den svenska lagstiftningen finns också flera regler som syftar till att skydda kulturvärden. Bland annat får inte byggnader som är särskilt värdefulla ur bland annat kulturhistorisk synpunkt förvanskas. Ändringar av alla byggnader ska vidare ske varsamt. Hur kommer det sig då att kulturvärden fortsatt går förlorade?

»Så – om beslutsfattandet blir bristfälligt i kommunerna, kan det åtgärdas på något sätt?«

En förklaring till att kulturvärden går förlorade är att lagen inte alltid tillämpas på ett korrekt sätt i landets kommuner. Antikvarisk kompetens saknas ofta och kommunen har därför inte alltid kunskap om en enskild byggnads kulturvärden. Har inte heller beslutsfattaren något stöd för sådana värden, såsom ett utpekande i ett kulturmiljöprogram eller liknande, vet man helt enkelt inte vad det rör sig om.

Så – om beslutsfattandet blir bristfälligt i kommunerna, kan det åtgärdas på något sätt? Ett sätt kan vara att se till att sådana beslut prövas av en högre instans. Återstår gör då frågan om vem som ska se till att de blir prövade.

Tidigare har det varit oklart om så kallade kulturmiljöorganisationer, till exempel Svenska byggnadsvårdsföreningen, har rätt att klaga på beslut. Det är fortfarande inte helt tydligt vilken typ av miljöorganisationer som har rätt att klaga, och vilka beslut de har rätt att klaga på, men idag har bland annat Byggnadsvårdsföreningen så kallad *klagorätt*.

Vad är kultur och vad är miljö?

En viktig fråga har varit om beslut som berör *kulturvärden* ska anses relatera till *miljön*. Enligt den så kallade Århuskonventionen har nämligen allmänheten rätt att få handlingar och underlåtenheter, som strider mot nationell miljöreglering, prövade av domstol. Det räcker att beslutet på något sätt är *relaterat till miljön*.

Enligt svensk lagstiftning gäller vidare att ideella föreningar kan överklaga vissa beslut, med stöd av bland annat miljöbalken, och plan- och bygglagen. Föreningarna ska ha som huvudsakligt ändamål att tillvarata *naturskydds- eller miljöskyddsintressen* och inte vara vinstdrivande. Föreningen ska ha minst 100 medlemmar, eller på annat sätt kan visa att den har allmänhetens stöd, och ha varit verksam i Sverige i minst tre år.

Så sent som 2016 nekade Mark- och miljööverdomstolen en kulturmiljöorganisation rätten att klaga på ett detaljplanebeslut då organisationen inte ansågs ha ett miljöskyddsintresse. På senare tid har dock kulturmiljöorganisationer fått rätt att klaga på såväl detaljplaner som bygg- och rivningslov enligt plan- och bygglagen, liksom beslut enligt kulturmiljölagen, när beslutet är *tydligt relaterat till kulturmiljön*.

Att ett område är av riksintresse för kulturmiljövård har vid flera tillfällen ansetts vara en tillräckligt tydlig indikation på att beslutet omfattas av klagorätten. Att det rör sig om ett område av riksintresse är emellertid inget krav för att klagorätten ska infinna sig.

Vem får klaga?

Samtidigt har vissa kulturmiljöorganisationer nekats rätt att klaga på beslut med hänsyn till att organisationen inte varit verksam i Sverige under tillräckligt lång tid eller med hänsyn till att organisationens ändamål varit för specifikt. Tidskriteriet har ännu inte prövats av

Mark- och miljööverdomstolen eller Högsta domstolen. Mark- och miljööverdomstolen har däremot nyligen, i ett fall som gällde rivning av *Liljeholmsbadet i Stockholm*, prövat vad som menas med ett sådant miljöskyddsintresse som ger organisationer klagorätt. Domstolen fann då att föreningen *Liljeholmsbadets vänner* inte hade rätt att klaga på rivningslovet.

Domstolen ansåg visserligen att föreningens stadgar gav uttryck för ett kulturmiljöintresse, men att syftet med organisationen, att skydda

VEM BESTÄMMER VAD?

Detaljplan- bygglov- och rivningslovsbeslut enligt plan- och bygglagen fattas inledningsvis på kommunal nivå. Besluten kan dock överklagas i flera instanser. Som huvudregel är Mark- och miljööverdomstolen högsta instans. Vissa principiellt viktiga beslut kan överklagas till Högsta domstolen.

ÅRHUSKONVENTIONEN

Fullständigt namn på Århuskonventionen är *Konventionen om tillgång till information, allmänhetens deltagande i beslutsprocesser och tillgång till rättslig prövning i miljöfrågor*. Läs mer om Århuskonventionen på s. 41.

Jan Malmström i protestmöte utanför Stockholms stads-hus 2016.

FOTO: FRANKIE FOGANTHIN, WIKIMEDIA, CC BY-SA 4.0

FLER SKÅL TILL FÖRLORADE KULTURVÄRDEN:

- Den som söker lov att göra något med ett hus, har inte alltid kunskap om byggnadens kulturvärden, eller ens att vissa åtgärder kräver ansökan, bygg- eller rivningslov.
- Begränsade kommunala resurser för tillsyn med möjligheter till förläggande om återställande när rivning eller förvanskning redan skett.
- Få positiva beslut, exempelvis beviljade bygglov, överklagas. Det innebär att kulturvärden går förlorade, utan att frågan någonsin prövas i någon högre instans.

ett enskilt objekt, var för specifikt. Syftet ansågs därför inte vara att mer allmänt tillvarata miljöskyddsintressen. Domen har överklagats till högsta domstolen, som har meddelat så kallat prövningstillstånd och därmed kommer ta upp ärendet. Domen har ännu inte kommit.

Därför är klagorätten viktig

En generös klagorätt för kulturmiljöorganisationer kan vara ett sätt att läka brister som sker exempelvis på grund av avsaknad av antikvarisk kompetens och kunskap om en byggnads kulturvärden. Genom att ge föreningar med rätt kompetens rätt att klaga på bristfälliga beslut, kan dessa tas upp för ny prövning i en högre instans. Kulturvärdesfrågor som tidigare inte fått höras, kan därmed uppmärksammas. Det innebär att ny kunskap och nya beslutsunderlag kan tillföras. Ett exempel där klagorätten kan antas ha haft betydelse för utgången är det uppmärksamade Nobelfallet i Stockholm. Ett beslut om att anta en detaljplan upphävdes där, efter att beslutet överklagats och ny information inhämtats.

Att utesluta miljöorganisationer som vill skydda enskilda objekt, eller hävda att föreningen inte funnits tillräckligt länge, riskerar att utesluta många lokala och specifika kulturmiljöorganisationer från klagorätten. Många kulturmiljöorganisationer bildas nämligen först när ett objekt är hotat och just med syfte att skydda ett specifikt objekt från exempelvis rivning. Samtidigt har de få »allmänna« kulturmiljöorganisationerna knappast tillräckligt med resurser för att bevaka och driva alla ärenden där kulturvärden riskeras.

En sådan snäv tolkning av regelverket kan också anses stå i strid med de internationella åtaganden som följer av Århuskonventionen. Eftersom rivning av byggnader med kulturvärden kan få förödande konsekvenser för vårt kulturarv och vår kulturmiljö är det också

synnerligen viktigt att klagorätten får sitt fulla genomslag vid just dessa beslut.

Organisationerna viktiga för förbättrat skydd

Även om det inte är möjligt för Sveriges kulturmiljöorganisationer att i framtiden bevaka och klaga på alla beslut som berör kulturvärden innebär en bred klagorätt att fler organisationer kan hjälpa till att bevaka och driva ärenden. Det kan leda till flera prejudicerande avgöranden som i sin tur bidrar till förbättrad vägledning för landets kommuner och andra rättstillämpare. I slutändan innebär det ett förbättrat skydd av kulturvärden och främjad enhetlighet i rättstillämpningen runt om i landet. ■

MELINA MALAFRY, jur.dr. och forskare i miljö rätt vid Juridiska institutionen, Uppsala universitet. Medverkande forskare i forskningsprojektet *Rätten, hållbar energianvändning och bevarandet av kulturvärden* (REKO)

Kontakt: melina.malafry@jur.uu.se

ANNA CHRISTIERNSSON, docent och biträdande lektor i miljö rätt, Juridiska institutionen, Stockholms universitet. Projektledare för bland annat forskningsprojektet REKO.

Kontakt: anna.christiernsson@juridicum.su.se

LÄS MER!

Båda artiklarna kan läsas fritt, du hittar dem genom att googla artikelns titel:

Kulturvärden och miljöorganisationers klagorätt. Malafry och Christiernsson (2022). Nordisk Miljörättslig Tidskrift 2022:2, *Legal Aspects on Cultural Values and Energy Efficiency in the Built Environment* Christiernsson, Geijer och Malafry (2021). Heritage 4 (4)

Liljeholmsbadet i Stockholm.

FOTO: HOLGER ELLGAAR, WIKIMEDIA, CC BY-SA 3.0

Liljeholmsbadets vänner har uttröttligt arbetat för att badet ska få finnas kvar. Här delar man ut flygblad och information intill badhuset. Men det är fortfarande oklart om de har lov att klaga på rivningsbeslutet

FOTO: PRIVAT